

**ЕТИКА В КОМУНИКИРАНЕТО НА НАУЧНО-
ТЕХНОЛОГИЧНИТЕ ПОСТИЖЕНИЯ КЪМ
ОБЩЕСТВЕННОСТТА: НЯКОИ ХАРАКТЕРНИ
СЪВРЕМЕННИ АСПЕКТИ**

ЛЮДМИЛА ИВАНЧЕВА

Институт за изследване на обществата и знанието, БАН

ludmila.ivancheva@gmail.com

**ETHICS IN COMMUNICATING SCIENCE AND
TECHNOLOGY ACHIEVEMENTS TO THE PUBLIC: SOME
CHARACTERISTIC CONTEMPORARY ASPECTS**

LYUDMILA IVANCHEVA

Institute for the Study of Societies and Knowledge, BAS

Abstract

The paper considers some ethical issues in the sphere of communicating science and technology outcomes to the public. The need of raising the public awareness of research and of increasing the public understanding of science and technology is outlined, emphasizing the responsibility of the science communicators. The main “bad practices” in the field are presented as examples of typical misconduct, especially pointing out “the Bulgarian case”. The conclusion is made that the ethical problems in science and technology communication to the public should be institutionalized by creating relevant codes and setting up ethical committees.

Keywords: communicating science and technology, applied ethics, public understanding of science, practices of misconduct, responsibility in S&T communication.

1. Въведение

В днешно време обществеността е в значителна степен поангажирана с проблемите на науката и технологиите, по-малко вярва безрезервно на учените и им задава много повече въпроси. Това от своя страна поражда необходимостта от по-активно, адекватно и ефективно комуникиране на научните и технологични постижения сред една по-широка аудитория. Това подпомага тяхното легитимиране през обществото, повиша нивото на разбиране на науката и технологиите, спомага за преодоляване на кризата на доверие в науката и превръща съответното знание в общодостъпен интелектуален капитал. Същевременно се създава възможност за интерактивно общуване и по-системно привличане на различни социални групи в обсъждането на значими за съвременното общество проблеми.

Според Лемкул и съавтори [Lehmkuhl et al., 2010] Европейската комисия и националните правителства следва да признаят особеното значение и да насърчават (и във финансов план) националните телевизионни и радиопрограми по отношение на включването в тях на повече научно съдържание в разнообразни формати, подходящи за различни аудитории. Като цяло се изтъква голямата роля на обществената ангажираност под една или друга форма с науката, иновациите и тяхното развитие, включително по отношение на етическите им и социални измерения.

Докато въпросите, касаещи етическите проекции на научните комуникации вътре в самата изследователска общност, са сравнително добре изследвани още от времето на социолога на науката Робърт Мертън, създател на понятието „научен етос“ [Merton, 1973], а

същевременно са и нормативно адресирани вече и в нашата страна например по отношение на плагиатството (основно в ЗРАС и правилника за неговото прилагане), то етическите проблеми, свързани с комуникирането на науката към обществеността, са много слабо разработени и все още са едва в начална фаза на изследване [Priest, Goodwin & Dahlstrom, 2018].

Европейската Харта за изследователи съдържа пасаж, който се отнася пряко до комуникирането на научните резултати към аудитория извън научната общност: *“Изследователите са длъжни да гарантират, че ще запознават широката общественост с техните научноизследователски постижения, и то по такъв начин, че те да могат да бъдат разбрани от неспециалисти, подобрявайки при това публичното разбиране на науката“* [European Commission, 2005: 14]. Както става ясно от посочения текст, той визира само дава аспекта, свързани с етиката в тази област: осигуряване на публичност на научните резултати и тяхното оповестяване на достъпен език. Останалите многобройни проблемни полета от етическо естество в комуникирането на науката към обществеността остават, за съжаление, нормативно непокрити.

2. Характерни етически проблеми в комуникирането на научните и технологични резултати към обществеността

Могат да бъдат идентифицирани множество съществуващи „лоши практики“ в разпространението на информация за широката общественост в областта на науката и технологиите – както по отношение на съобщаване за изследователски новости и иновативни решения, така и в сферата на интерпретирането на въпроси, касаещи

историята или възможното бъдещо развитие на научно-технологичните знания и постижения.

Ако започнем с *историческия аспект*, могат да бъдат открити няколко проблемни полета в етическа перспектива. Едно от тях е изкривяването на информация във връзка главно с първенството по отношение на научно откритие или важна техническа иновация с цел преувеличаване на качествата на дадена научно-технологична система и омаловажаване приноса на други такива извън нея – явление, породено главно по идеологически и политически съображения. Известно е, че по време на тоталитаризма в Източна Европа често там научни и технологични постижения са приписвани само на съветски учени, пренебрегвайки приносите на учени и иноватори от държави извън социалистическия лагер. Така например, за откривател на радиото по това време е оповестен Александър Попов, който безспорно има своите заслуги, но далеч не е „първопроходецът“, за какъвто е представян, а само един от цяла плеяда изследователи и изобретатели от 19-ти век, дали своя съществен принос за развитието на радиотехнологиите. Подобни прецеденти се наблюдават и в областта на космическите изследвания и практическото усвояване на космическото пространство. В същото време в страни като САЩ също съзнателно не са оповестявани данни за постижения на учени и инженери от Източния блок.

Друг етически проблем в историята на науката и технологиите е представянето на недостоверни, обикновено псевдо-научни факти и съмнителни като реализация технически артефакти и технологии като големи научни или технологични постижения, преднамерено скрити от човечеството или даже безцеремонно унищожени от някакви

мощни корпорации или тайни представители на „световна конспиративна мрежа“.

Една от съществените проекции на разглеждания проблем в съвременността ни произхожда от **дихотомията център – периферия**: световната научно-популярна преса отразява приоритетно постижения на учени от развитите в научно и технологично отношение страни, същевременно пренебрегвайки важни за обществото научни резултати и технологични пробиви на изследователи от малки държави като България. Това, впрочем, не е нещо ново. Постиженията на Никола Тесла например надали щяха да добият такава известност, ако той не се беше преселил в САЩ, а ги беше направил в балканска си родина Хърватия (тогава просто част от Австро-Унгария).

Недобросъвестното отношение към публичното оповестяване на научни и технологични новости с различни **политическо-управленски мотиви** може да включва:

- Засекретяване на научни и технологични решения с голям потенциал за позитивно социално въздействие с оглед приоритетното им използване за военни цели;
- Налагане на цензура по отношение на определени научни или технологични резултати или на част от тях, съдържаща обаче важна информация от обществен интерес – поради опасения от възникване на някакви социални вълнения или поради конюнктурна политическа целесъобразност, например във връзка с данни от проучвания в социалните науки;
- Публикуване на подвеждащи твърдения или подмяна и фабрикуване на данни с цел нагаждане към определени теоретични

постановки в интерес на определени политически или икономически кръгове (например във връзка с климатичните промени).

Друга разпространена практика е съзнателното укриване на част от информацията, когато може да породи съмнения в значимостта, ефективността или безвредността на научния резултат или на технологичния продукт с цел извличане на по-голяма икономическа изгода (като например посочване само на по-широките функционални възможности на нов клас смартфони без споменаване на конкретен неблагоприятен ефект – повишена степен на микровълново облъчване). Разновидност на тази спекулация е представянето на научни резултати за несъмнени, без те в действителност да са надеждно валидизирани. Това е особено опасна практика в областта на биомедицинските изследвания, давайки понякога напразни надежди на хората за ефикасно лечение.

„Заблуждаването посредством пропускане на съществена информация или преувеличаването на качеството и важността на доказателствата или изводите е не просто лоша форма, но направо насилие над изследователската етика“ [Priest, Goodwin & Dahlstrom, 2018: ix]

Като типични „лоши практики“ от **научно-журналистически характер** могат да бъдат определени следните примери:

- Създаване на сензация от незначителни научни открития или резултати, само поради донякъде куриозния им характер;
- Спекулативно отразяване на новостта и достойнствата на изследователските резултати и разработените технологии с цел осъществяване на скрита реклама;

- Представяне на компилации от вече известни резултати за научна новост;
- Лансиране на псевдо-научни твърдения и теории;
- Включване в комуникация текст на недопустими от морална гледна точка твърдения и тези, базирани на етническа, расова, полова и т.н. нетолерантност или противостоящи на утвърдени ценностни нагласи на обществото, които унижават или уязвяват определени чувства, разбирания и представи на аудиторията;
- Фабрикуване и разпространение на „фалшиви научни новини“;
- Поднасяне на научната информация нарочно на висок научен стил, неразбираем за широката публика, за да се демонстрира интелектуално превъзходство;
- Публикуване на текстове, подготвени немарливо и непрофесионално, водещи до понижаване авторитета на учените и на доверието в науката;
- Пренебрегване на приноса на определен учен или на група учени, приписвайки откритието или постижението само на част от екипа, чиято заслуга е то (например споменаване имената само на учени с висока позиция и популярност сред обществото).

Напоследък широко разпространение получи нарочното преекспониране на възможните рискове и заплахи от даден научно-технологичен продукт, както и нагнетяване на страх в обществото във връзка с научни експерименти и изследвания, без това да се основава на реални факти. Единствената скрита цел е създаването на сензационна новина – като например разпространената от журналисти информация, че в Големия адронен ускорител в ЦЕРН може да бъде

създадена черна дупка с микроскопични размери, която да предизвика грандиозен, опасен за цялото човечество взрив.

„Лоша практика“ по отношение на **прогностичните изследвания** е разпространението на тенденциозно пресилени мрачни прогнози за бъдещото развитие на науката и технологиите и тяхното „пагубно“ въздействие върху хората, провокирайки по този начин научен и технологичен скептицизъм, антисциентистки настроения и страх от новите технологии.

В **нашата страна** има множество примери на нарушение на етическите принципи и норми в комуникирането на науката – главно в разпространението на псевдо-научни твърдения и теории; широко анонсиране на постижения като „пробивни“ (например във връзка с разработка на лекарства за борба с раковите заболявания), без те в действителност да имат такъв характер; тенденциозно публикуване на статии и представяне на „филтрирани“ и подсилени научни факти с цел осигуряване на по-голяма ефективност на поместена непосредствено след съответния материал реклама (например на фармацевтични продукти или на конкретен вид услуги) – това, за съжаление, е утвърдена редакционна практика в много списания, представители на българската научно-популярна периодика.

Приетият преди осемнадесет години **Етичен кодекс на българските медии** [2004] съдържа постановки, които са релевантни и към научната журналистика. Така например, там се регламентира представянето на точна и проверена информация, без преднамерено скриване или изопачаване на факти и без публикуване на информация, за която се знае, че е невярна и/или подвеждаща. Говори се за ясно разграничаване на фактите от коментарите и предположенията, като

по възможност се предоставят разнообразни мнения и гледни точки. Освен това се уточнява, че една публикация е „в обществен интерес“, само когато е в защита на здравето, безопасността и сигурността на гражданите. Както се вижда обаче, това нормативно уреждане съвсем не е достатъчно в областта на комуникирането на научно-технологичните постижения към широка публика, където е необходима допълнителна етическа регламентация.

3. Заключение

Съвременните учени, комуникаторите на науката и научните журналисти имат своята огромна отговорност пред обществеността да поднасят изследователските постижения и резултати обективно, вярно, на ясен и разбираем език, с акцент както върху потенциалните ползи, така и върху възможните рискове и вредни последици за здравето, природната среда, обществените отношения и пр. Само чрез строго придържане към високи изследователски стандарти и спазване на етическите принципи и норми в процеса на оповестяване на научни резултати и факти може да се разшири общественото доверие в науката и да се разчита на широка обществена подкрепа за нейното развитие, а то от своя страна да генерира все повече и все по-значими обществени ползи. За тази цел е нужно да бъдат разработени подробни етически кодекси, адекватни на съвременните изисквания, като чрез учредяване на съответни етически комисии се следи за стриктното им спазване.

ЛИТЕРАТУРА

Етичен кодекс на българските медии 2004. От: <https://www.csr.bg/bulgarian-media-code-of-ethics> , посетен на 25.10.2018.

European Commission 2005. The European Charter for Researchers. The Code of Conduct for the Recruitment of Researchers. Brussels: European Commission.

Lehmkuhl, M. et al. 2010. Science in Audiovisual Media. Production and Perception in Europe. AVSA Final Report for the EC. Berlin: Free University.

Merton, R. 1973. The Normative Structure of Science. In: Storer, N. (Ed.). *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*, Chicago: University of Chicago Press.

Wilsdon, J., Willis, R. 2004. See-Through Science: Why Public Engagement Needs to Move Upstream. London: DEMOS.

Priest, S., Goodwin, J., Dahlstrom, M. (Eds.) 2018. Ethics and Practice in Science Communication. Chicago: University of Chicago Press.